

NIEUWGRACHT 44

EEN VERDWAALD GLAS-IN-LOOD RAAM

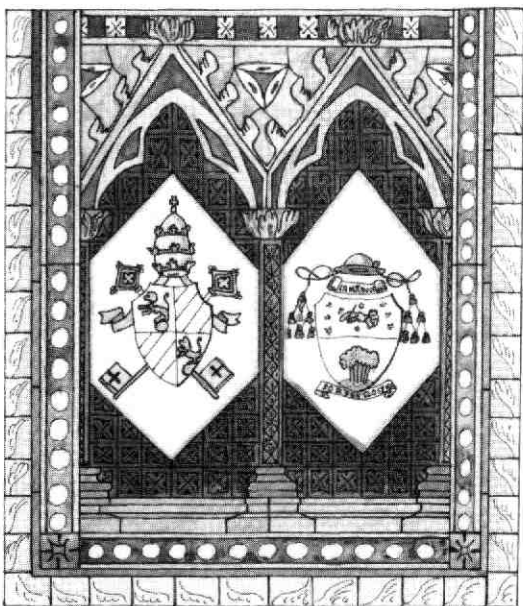
Zolang als de huidige en vroegere bewoners die nog in leven zijn, zich herinneren, zit in de hal van het huis Nieuwegracht 44, op de hoek van de Brigittenstraat, in het bovenlicht van het venster al een glas-in-lood raam van 79 cm hoog en 72 cm breed, waar niemand wat over vertellen kan. In het raam staan twee wapenschilden afgebeeld, uitgevoerd in een soort grisaille met goudgele inkleuringen (afb. 1). Het ene is dat van paus Pius IX, het andere moet blijkens de zgn. prelatenhoed met zes kwasten aan iedere zijde, behoren aan een hoge geestelijke die met deze paus iets van doen heeft gehad.

Zo recht tegenover de pastorie van de Catharijnekkerk, Nieuwegracht 61, het huis Hogerhorst waarin de aartsbisschoppen A. I. Schaezman (1815-1882) en P. M. Snickers (1816-1895) gewoond hebben, - pas aartsbisschop H. van de Wetering (1850-1929) kocht in 1899 het pand Maliebaan 40 als aartsbischoppelijke residentie - is een relatie met een geestelijke uit het Utrechtse aartsbisdom voor de hand liggend. Maar hoe ook gezocht, het resultaat bleef nihil. Dan ligt het voor de hand dat het een andere Nederlandse geestelijke zou moeten zijn, maar daarover zal pas zekerheid bestaan niet eerder dan nadat het wapenschild is thuis gebracht. Tot dat moment is alles mogelijk.

Een trouwvulle bracht de oplossing. In *Gens Nostra*, oktober 1974, wordt het wapen gepubliceerd¹⁾. Het blijkt te behoren tot de Helmondse fabrikantenfamilie Bogaers. Het wapen in de ruit van Nieuwegracht 44 is van een priesterzoon uit deze familie: mgr dr Juliaan Egidius Bogaers.

Het wapen van mgr Bogaers laat zich als volgt beschrijven: doorsneden: I in azuur, bezaaid met negen vijfpuntige sterren van goud, een uit een wolk stekende schrijvende hand van zilver waarin een pen van keel; II in zilver een grond van sinopel met daarop een boomgroep van dezelfde kleur. Het schild gedekt met een prelatenhoed waarvan ter weerszijden afhangen zes kwasten, 1, 2, 3; boven en onder het schild een banderol met de tekst: In manu Dei/sortes nostrae (In de hand van God/is ons lot). Het wapen en de wapenspreuk zijn een aanname van Juliaan Bogaers, zo deelt ons de auteur in *Gens Nostra* mede. Vanaf Juliaan Bogaers wordt dit wapen het familiewapen. De wapenspreuk is een parafrase op Psalm 30 : 15-16. Volgens de Vulgaat luidt de tekst: Ego autem in te speravi, Domine. Dixi: Deus meus es tu. In manibus tuis sortes meae. (Ik echter heb mijn hoop gesteld op U, Heer. Ik heb gezegd: Gij zijt mijn God. In uw handen ligt mijn lot).

Het gebrandschilderde wapen toont nauwelijks iets van de hierboven beschreven heraldische kleuren en metalen. Het is uitgevoerd in zilver en goud. Hetzelfde geldt voor het wapen van Pius IX, dat twee gouden

Gebrandschilderd raam in het pand Nieuwegracht 44; links het foutieve wapen van paus Pius IX; rechts het wapen van Juliaan Bogaers (tek. v. d. auteur).

seutels heeft als schilddragers en dat bekroond wordt met een tiara.

Met de identificatie van het wapen tot een lid van de geestelijkheid van het bisdom Den Bosch doen zich twee vragen voor. Waarom wordt het wapen gecombineerd met dat van paus Pius? En: wat doet dit raam in een Utrechts grachtenhuis?

Julianus Egidius Bogaers

Een antwoord op de eerste vraag wordt verkregen als we het *curriculum vitae* van deze Helmondse priester natrekken²⁾.

Julianus Egidius Bogaers werd te Helmond geboren op 28 april 1807 als derde kind en tweede zoon uit het huwelijk van de textielabrikant Henricus Petrus Bogaers en Maria Catharina Sanders. Nadat Juliaan in september 1826 de rhetoricaklas beëindigd had, trok hij het volgend jaar te voet naar Rome om daar zijn studies voort te zetten³⁾. Aan het Collegium Romanum verwierf hij in 1829 het licentiaat in de wijsbegeerte en op 17 december 1831 werd hij in de eeuwig stad tot priester gewijd. In 1833 was hij assistent te Berlicum (N.-Br.), op 20 april 1834 wordt hij benoemd tot kapelaan van de Sint Servaas te Maastricht. Op 2 oktober 1841 wordt Julianus Bo-

gaers benoemd tot professor in de theologie aan het seminarie te Roermond, doch spoedig daarna vertrekt hij weer naar Rome om zijn studies te voltooien. In 1847 promoveert hij er tot doctor in de theologie. Teruggekeerd in Nederland volgt in 1852 zijn benoeming tot pastoor van Groot-Linden aan de Maas bij Cuyk. Tijdens de gebeurtenissen rond het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie in 1853 komen we de naam van de pastoor van Groot-Linden tegen wanneer deze in de nacht van 8 op 9 april als bode van mgr Zwijsen, de zojuist benoemde aartsbisschop van Utrecht en bisschop van Den Bosch, naar Roermond reist en de officiële pauselijke benoemingsbrieven overbrengt naar de nieuw benoemde bisschop aldaar, J. A. Paredis⁴).

Op 1 september 1858 wordt Juliaan Bogaers pastoor van Cuyk. Vanaf 1852 was hij al deken van het dekenaat Cuyk. Pius IX benoemt Juliaan Bogaers op 26 oktober 1861 tot erekamerheer, een typisch pauselijke onderscheiding voor o.a. verdienstelijke geestelijken. In een brief van Bogaers aan zijn bisschop mgr Zwijsen, van 13 december 1861 lezen we daarover: „Gisteren avond ontving ik een schrijven van Z. Exc. Mgr. Vecchiotti (= internuntius) en daarbij mijne benoeming door Z.H. Pius IX als Eerekamerheer van Z.H. (benoeming geschiedde 26 okt.). Ik vermeen verplicht te zijn UDHW hiervan kennis te geven en tens te verzekeren, dat ik bij niemand daarvoor gesolliciteerd heb, in tegendeel. Ook hecht ik er niet veel aan en wil geen Monseigneur genoemd worden. Wij hebben in ons bisdom maar twee Monseigneurs, prinses der kerk (= Zwijsen en zijn coadjutor Deppen) en daar zal ik mij aan houden. Het moet zeker gekomen zijn, omdat ik mij wel wat moeite heb gegeven vroeger voor de collecte (= de voorgeschreven collecte voor de paus had in maart 1860 in het dekenaat Cuyk bijna f 2.900, – opgebracht) en later voor de St. Pieterspenning. Ik zal dit uit eerbied en genegenheid voor den H. Stoel blijven doen⁵).

In 1867 wordt Bogaers examinator synodalis, op 15 juli 1878 geheimekamerheer van paus Leo XIII⁶). In 1879 volgt Bogaers' benoeming tot kanunnik van het kathedraal kapittel van Den Bosch. Op 2 december 1882 overlijdt hij te Cuyk waar hij wordt begraven. Uit dit in het kort geschetste leven, waarvan gezegd mag worden dat het carrière verraadt, evenwel zonder veel gebruik te maken van de doctorsgraad in de theologie, wordt duidelijk dat het glas-in-lood raam alles van doen heeft met de benoeming van Bogaers door Pius IX tot erekamerheer. De ruit verenigt beide wapens en Bogaers' wapen toont de heraldische privileges van een erekamerheer: een wapenspreuk en een prelatenhoed⁷). Tevens weten we nu dat het raam vervaardigd moet zijn ná 13 december 1861 en vóór 7 februari 1878, de sterfdag van paus Pius.

Utrecht

Onze tweede vraag luidde: wat doet dit raam in een Utrechts grachtenhuis?

Voorop wil ik stellen dat een sluitend bewijs niet te produceren valt met de ter beschikking staande gegevens. Maar het gevondene biedt een dusdanige hypo-

Paus Pius IX en zijn wapen. Detail uit een prent ter herinnering aan de heiligverklaring van de Martelaren van Gorcum; staalgravure van J. H. Sluysen, ca. 1868 (foto: Catharijneconvent, Utrecht).

these, dat ze aan de kolommen van dit tijdschrift mag worden toevertrouwd.

Met het aartsbisdom Utrecht heeft, voor zover was na te gaan, Julianus Bogaers niets van doen gehad. Ook is dat zo met betrekking tot de bewoners van Nieuwegracht 44.

Dat het raam in een Utrechts huis verzeild raakte, wordt mogelijk opgelost door onze aandacht te richten op het buurpand, Nieuwegracht 46. Maar alleer dat te doen, verdient eerst het wapenschild van Pius IX onze aandacht.

Wie het wapen exact beziet en vergelijkt met de officiële afbeeldingen (afb. 2) ervan, wordt gewaar dat het wapen fout is weergegeven. De twee rechterschuinbalken van het tweede en vierde kwartier lopen de verkeerde kant op. Vervolgens valt op te merken, dat de normatieve literatuur over de pauselijke heraldiek voorschrijft dat de pauselijke sleutels achter het schild hun baarden hemelwaarts gericht hebben, omdat de paus als opvolger van Petrus op aarde de sleutels van het rijk der hemelen behoren. Op ons glasmaam staan de sleutels met hun baarden neerwaarts afgebeeld⁸).

Is het onwaarschijnlijk te denken dat het raam door de opdrachtgever(s) werd afgekeurd omdat 's pausen wapen foutief was weergegeven?

Als we dit aannemen, zou er dus een raam moeten bestaan, dat Pius' wapen in combinatie met Bogaers' wapen correct afbeeldt. Dit raam is niet gevonden, maar op grond van een overgeleverde mededeling, gepubliceerd in een voetnoot bij de „Genealogie Bogaers" in *Gens Nostra*, is het niet denkbeeldig dat dit

gezet en heeft in de H. Hartkerk aan de Veestraat te Helmond, een kerk die in 1955-1956 gesloopt is, echter zonder goed gedocumenteerd te zijn⁹). Het raam is niet aanwezig in de Lambertuskerk, zoals de schrijvers in *Gens Nostra* en de *Bossche Bijdragen* melden; die kerk is nog geheel in takt doch bezit een dergelijk raam niet.

Het Utrechtse raam zal deel uitgemaakt hebben van een groter (kerk)raam dat waarschijnlijk verloren is gegaan. Daarop duidt de sierrand van het Utrechtse raam; aan drie zijden komt deze voor, niet aan de bovenkant. Het overgebleven deel geeft waarschijnlijk de breedte van een grote glas-in-lood ruit en was daarvan het onderste deel. Een figuratieve voorstelling stond er wellicht boven.

Hoe kan het raam op Nieuwegracht 44 zijn terecht gekomen? In het buurpand woonde vanaf 1904 de glazenier Heinrich Geuer, die het jaar daarvoor nog woonachtig was op Herenstraat 33¹⁰). Hij is een van de kunstenaars uit het zgn. Utrechts kwartet, lid van het Sint Bernulphus-Gilde, en hij vervaardigde heel wat kerkraden¹¹).

Dat Geuer het raam zelf maakte, wijs ik vooralsnog af op stilistische gronden. Maar is de veronderstelling dan gewettigd, dat Geuer op een of andere manier dit raamfragment in zijn bezit heeft gekregen en dat hij het om welke reden ook overdeed aan zijn buurman ter plaatsing in het bovenlicht van diens hal, omdat het daar bijna paste? Tot er nieuw licht op en door dit raam wordt geworpen, houd ik het erop.

Utrecht
Hasebroekstraat 48

Casper H. Staal

Noten:

1. P. M. H. Breukers. „Genealogie Bogaers”. In: *Gens Nostra* 29 (1974), 285-294.
2. *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek* VII, Leiden 1927, 158.
3. M. Muskens. *Het Nederlands College te Rome*. Utrecht, 1981 (Thema-nummer van *Biltstraat 121 Informatie Bulletin*, uitg. Secr. R.K. Kerkprov. in Nederland), 10.
4. P. Albers. *Geschiedenis van het herstel der hiërarchie in de Nederlanden*. 's-Gravenhage, 1904. dl. 2, 300.
5. A. M. Frenken. „Brieven van Dr. Juliaan Bogaers”. In: *Bossche Bijdragen* 25 (1960-1961), 157-271.
6. De titel erekamerheer vervalt bij de dood van de paus die de onderscheiding verleende. In de regel herbenoemt zijn opvolger alle erekamerheren.
7. J. A. Nainfa. *Costume of prelates of the catholic church, according to roman etiquette*. Baltimore-New York, 1909, 123 ev. B. B. Heim. *Kerkelijke heraldiek van 1270 tot Johannes Paulus II*. Averbode-Helmond, 1980, 49, 67, 80, 120.
8. Mogelijk ligt hier de sleutel die tot de fout van de glazenier leidde: een wapen wordt altijd beschreven gezien vanuit degene die het draagt. Rechts voor de drager is dus links voor de beschouwer. De twee rechterschuimbalken lopen dus voor de beschouwer gezien van links boven naar rechts onder.
9. Mededeling van het Gemeente-archief te Helmond.
10. *Adresboek van Utrecht 1903-1904 en 1904-1905*.
11. Het Utrechts Kwartet bestond naast Heinrich Geuer, glazenier, uit de beeldhouwer en kerckdecorateur Friedrich Wilhelm Mengelberg, de architect Alfred Tepe en de edelsmid Gerard Barteld Brom.
Dank ben ik verschuldigd aan drs J. van Hoof te 's-Gravenhage en dr A. K. de Meyer OSA te Utrecht.

UIT DE TIJDSCHRIFTEN

Een bezoek in 1962 aan de familie Waller in de Herenstraat te Utrecht confronteerde P. H. Damsté met een copie van een portret, dat hij kort tevoren in Haarlem op de Frans Hals-expositie in origineel had gezien. Deze coincidentie, gevoegd bij hetgeen de Wallers hem over hun portret wisten te melden, zette Damsté aan het werk. Van het resultaat van zijn speurtocht kunnen we thans kennis nemen in „De geschiedenis van het portret van Jasper Schade door Frans Hals”, gepubliceerd in *Oud Holland* 99 (1985), 31-43.

Jasper Schade (1623-1692) behoorde tot een aanzienlijke Stichtse familie, was puissant rijk en begiftigd met verschillende hoge ambten. Hij liet aan de weg van Amersfoort naar Utrecht een landhuis bouwen, Zandbergen geheten, thans Oud-Zandbergen te Huis ter Heide. Daar bevond zich, totdat omstreeks

1870 de toenmalige eigenaar Beuker de Frans Hals verkocht, in een oude lijst met acht wapenschildjes het portret van deze telg uit het geslacht Schade. Het zat waarschijnlijk nagelvast in Zandbergen, zodat het niet voorkomt in de transportakten. Thans valt het schilderstuk te bewonderen in de Narodní-Galerie te Praag. Hoe het schilderij op drift raakte en wat al de lotgevallen ervan waren, wordt door de auteur als een legpuzzel aaneen gelegd. Slechts enkele details vermochten de historische bronnen niet prijs te geven. Met dit artikel van de oud-gemeentesecretaris van De Bilt komt een van de landgoederen in Huis ter Heide voor het voetlicht en worden er meer Stichtse families en hun connecties interessante mededelingen gedaan.

C.S.